

ERIK HEDFELDT:

Är vår författning demokratisk?

Sveriges författning har två skamfläckar – valsättet och fyraprocentsregeln, skriver Erik Hedfeldt. I denna artikel motiverar han sin uppfattning och föreslår bla att uddatalsmetoden som användes vid mandatfördelningen bytes ut mot en lättfattlig proportionell metod.

I en tid, då enligt opinionsmätningarna även ett gammalt välanständigt parti som folkpartiet har kämpat för livet mot "fyraprocentsregeln" giljotin, kanske det är möjligt att vinna intresse för den skamfläck på vår författning, som denna regel utgör. Något intresse skulle to m kunna ägnas författningens andra brott mot demokratin, nämligen valsättet. Är då inte vår författning demokratisk? Svaret är nej, och jag vill här motivera detta.

Med demokrati menas i detta sammanhang rimligtvis bara den politiska demokratin, och för denna kan man ange två väsentliga principer. Den första kan kallas principen om väljarsuveräniteten: Väljaren är suverän vid valurnan, ingen får föreskriva honom på vem han skall rösta (naturligtvis inom de formella regler som uppdragits för handlingen, bla om valbarhet). Den andra principen gäller majoriteten: Utslagsgivande är innehållet i hälften av rösterna plus ett; detta inte därför att majoriteten skulle vara klokare än minoriteten utan helt enkelt för att detta är demokratins innebörd.

Myten om starka regeringar

Vår regeringsform bryter mot dessa regler framför allt genom att gynna de största partierna och motarbeta småpartier. Varför gör den detta? Vanligen talas det om att man vill befördra tillkomsten av "starka regeringar". Därmed menas regeringar, som har majoritet i riksdagen av ett enda parti eller i varje fall så få partier som möjligt och därför kan få sina förslag genomförda. Allt detta låter bra, men det är tydligt att man i diskussionen har hopat allmänt värdeladdade ord som

Erik Hedfeldt har varit domare och lagstiftare, bla regeringsråd 1952–1958 och justitieråd 1958–1975.

stark, effektiv, handlingskraftig etc. Men vad är det som egentligen avses? Jo, man vill frigöra sig från det verkliga valresultatet, det verkliga utslaget av valmännens vilja, och skapa en konstlad majoritet i riksdagen utan att bekymra sig om vilket stöd den har i folkmeningen. Det är kort sagt fråga om att förfalska valresultatet.

1950 års valsättsutredning

Det är skäl att citera några uttalanden i förarbetena till här avsedda bestämmelser.

1950 års folkomröstnings- och valsättsutredning, vars betänkande (SOU 1951: 58) är den senaste större utredningen om dessa ting, säger sid 36:

”Att valordningen icke kan vara alltför invecklad utan bör såvitt möjligt bygga på enkla och klara principer är sålunda ett naturligt önskemål ej endast med hänsyn till myndigheternas arbete och möjligheterna att snabbt beräkna resultaten av valen. Det är vid ett demokratiskt styrelsesätt även angeläget att grunddragen av det förfarande som användes för att tillsätta folkrepresentationen — — kunna förstås av envar.”

Detta är kloka ord, men varför stannade man inte därvid? Redan på samma sida börjar reservationerna. Vid utformningen av valmetoden heter det, kan ”självfallet” inte släppas ur sikte att metoden ytterst ”måste” syfta till att representationen skall kunna fylla sin funktion i statslivet. Det sägs också vara av största vikt, att representationen ej är i hög grad splittrad (min anm: även om valmanskåren är splittrad?). Exempel från utlandet säges visa, att en utpräglad partisplittning kan bli ett avgörande hinder för ”ett effektivt demokratiskt styrelseskick”.

Så långt valsättsutredningen. Man lägger märke till hur i sista meningen smuggits in honnørsordet ”demokratiskt”, ehuru vad där sägs är klart antidemokratiskt.

Författningsutredningen

Tretton år senare, i författningsutredningens förslag till regeringsform (SOU 1963: 17 sid 72—5) är tongångarna desamma: ”I vissa lägen kan rättvisekravet komma i konflikt med önskemålet om att i riksdagen skapa förutsättningar för en fast majoritetsbildning. — — — Genom (vissa föreslagna åtgärder) motverkas uppkomsten av småpartier. Vidare gäller att ett parti som ligger nära en majoritet av rösterna med detta system lättare får möjlighet att erhålla majoritet av mandaten.”

Detta uttalande är häpnadsväckande. Man söker inte ens med vackra ord dölja avsikten att undertrycka delar av folkviljan och att, om det behövs, tillskapa en majoritet i riksdagen som inte stödes av en majoritet bland valmännen.

Här skall diskuteras bara två av de metoder grundlagstiftarna använt för att hindra folkviljan att komma till uttryck i riksdagens sammansättning: fyraprocentsregeln och valmetoden.

Fyraprocentsregeln

Mest upprörande är fyraprocentsregeln i 3 kap. 7 § andra stycket regeringsformen: ”Endast parti som fått minst fyra procent av rösterna i hela riket är berättigat att delta i fördelningen av mandaten.” Detta innebär, att om ett parti fått mindre än 4 %, bortfaller dess röster utan vidare och de kommer inte i andra hand någon annan till godo.

Konsekvenserna kan bli fullständigt orimliga. Antag – ett högst realistiskt antagande – att vid ett val socialdemokraterna fått (decimaler utlämnade) 46 %, kommunisterna 3 % och de borgerliga sammanlagt 47 %. Då får riksdagen borgerlig majoritet, ehuru majoriteten av valmännen är socialistisk. Ett sådant resultat kan naturligtvis inte accepteras. Men gällande svensk rätt är det – demokrati däremot inte.

Det kan tilläggas, att fyra procent av (de giltiga) rösterna vid 1982 års val betydde cirka 223 000 röster och motsvarade 13 mandat. Det är sålunda inte bara obetydliga grupper som drabbas av regeln. Naturligtvis kommer det alltid att finnas den spärr, som består i att ett parti måste ha så många röster som krävs för att få *ett* mandat. Om valsättet förenklas så som föreslås i det följande, blir denna gräns, med 1982 års siffror, cirka 15 900 röster eller 0,286 %.

Valmetoden

Vad beträffar valmetoden kan det här inte bli tal om att diskutera denna rent tekniskt; det ämnet är alldeles för invecklat. Regeln lyder (regeringsformen 3 kap 8 § sista stycket) "Vid mandatfördelningen mellan partierna användes uddatalsmetoden med första divisorn jämkad till 1,4." Hur många människor i detta land förstår vad det betyder? Det måste ha varit så, att detta matematiska hokus-pokus gått över huvudena på de flesta av dem som beslutat i saken.

Varför tillämpar man inte en lättfattlig proportionell metod utan baktanke om att gynna någon? Till exempel denna: Antalet röster i hela landet divideras med (maximi) antalet mandat. Varje par-

ti får ett mandat för varje full sådan kvot som ryms i partiets röstetal, först inom valkretsarna och sedan, med överskjutande röster, i en särskild sammanräkning för hela landet. Röster som inte når upp till full kvot bortfaller.

Enklare kan det inte göras. Konsekvenserna blir, att antalet platser i riksdagen kan bli något mindre än 349, men jag kan inte se någon olägenhet i det. Man kan också dela upp de återstående platserna så att partiet med det högsta antalet överblivna röster får en av dessa, partiet med näst högsta antalet en plats osv. Men i så fall måste man ha en spärr, dock inte så hög som 4 %.

En jämförelse

Här görs en jämförelse mellan 1982 års resultat och det som skulle ha blivit följden av mitt förslag:

	1982	EH förslag
m	86	82
c	56	54
fp	21	20
s	166	159
vpk	20	19
kds	0	6
mp	0	5
summa	349	345

Om mandatantalet 349 bibehålles, får fp, vpk, kds och mp ytterligare ett var.

Som synes är det inte fråga om några omvälvande förändringar. Snarare kan man undra, om inte regeringsformens manipulationer är onödiga och utan tillräcklig anledning har satt viktiga demokratiska principer ur spel. När de stora blockens röstetal är jämnare än de var 1982, kan saken emellertid få betydelse och till och med, som förut påvisats, vända på maktställningen i riksdagen.